

Marta Pavlin in mag. Zlatka Gazvoda, Osnovna šola Center Novo mesto

ORGANIZACIJSKI UKREPI ZA IZBOLJŠANJE SOCIALNE VKLJUČENOSTI UČENCEV NA ŠOLI

V strokovni literaturi, ki se ukvarja s problemom šolske kakovosti, se vedno pogosteje pojavljajo ugotovitve, da je kakovost šole močno povezana z vprašanjem šolske kulture. Hargreavesova klasifikacija šolske kulture loči »tradicionalno kulturo« in »kulturo dobrih medosebnih odnosov«. Značilnosti prve so visoka pričakovanja, poudarjena disciplina in delavnost, v njej je vse podrejeno storilnosti oz. dosežkom na učnem področju. Kultura dobrih medosebnih odnosov pa postavlja v ospredje skrb za posameznike in dobre medosebne odnose. Pri tem se ne odpoveduje učnemu učinku, saj upošteva, da je za kognitivni razvoj bistvenega pomena tudi kakovost socialne interakcije, v kateri ta proces poteka. Cenijo in upoštevajo se individualnost, medsebojno spoštovanje, skrb in zaupanje (Bečaj, 2001).

V šolskem letu 2014/2015 smo si tako v okviru samo-evalvacije šole kot prednostno nalogo zadali ugotavljati in spremljati socialno izključenost učencev na šoli ter razvijati pristope za njihovo vključevanje.

Socialna izključenost pomeni nesprejemanje posameznika ali skupine ljudi s strani družbenega okolja. Temelji lahko na rasi, etničnosti, jeziku, kulturi, religiji, spolu, starosti, socialnem razredu, ekonomskem ali zdravstvenem stanju. Socialna izključenost človeku odvzema njegove temeljne pravice in nase veže revščino, prikrajšanost in nesprtnost (Hvalič Touzery).

V okviru prednostne naloge smo želeli ugotoviti, koliko socialno izključenih učencev je na naši šoli, senzibilizirati strokovne delavce za prepoznavanje le-teh in z različnimi aktivnostmi prispevati k večji učinkovitosti pri preprečevanju oziroma zmanjševanju števila socialno izključenih učencev. V ta namen smo oblikovali strokovno skupino za načrtovanje, izvajanje in evalvacijo dejavnosti na tem področju. V skupino so bili vključeni: svetovalni delavki, učitelj razredne stopnje, učitelj predmetne stopnje, učitelj podružnične šole in ravnatelj.

V prvem letu smo se osredotočili na analizo stanja ter se posvetili identifikaciji socialno izključenih učencev. Predhodna leta smo sociometrično preizkušnjo ugotavljali samo s pozitivnim kriterijem (S kom se rad družiš?)

ter tako prepoznali le priljubljene in izključene učence. Tokrat smo prvič uvedli dvodimenzionalno sociometrično preizkušnjo, v kateri so učenci poleg pozitivnih izbir imeli možnost navesti tudi negativne izbire. Tako smo v skupini socialno izključenih učencev prepoznali, kateri učenci so zavrtni in kateri prezrti, ter s tem med strokovnimi delavci uvedli nova pojmovanja in vzgojna prizadevanja na tem področju.

Najprej smo z anketnim vprašalnikom naredili posnetek stanja. Od razrednikov smo pridobili informacije o:

- imenih učencev, za katere učitelji predvidevajo, da so zavrtni, prezrti ali priljubljeni,
- mnenju učiteljev o razlogih za zavrtnost, prezrtost in priljubljenost imenovanih učencev,
- predlogih, kako bi v razredno skupnost vključili prezrtega učenca,
- predlogih, kako bi v razredno skupnost vključili zavrtnega učenca.

Svetovalna delavka je analizirala pridobljene podatke in na pedagoški konferenci predstavila mnenja in predloge učiteljev. Njihove odgovore je povezala s teoretičnimi osnovami s tega področja in izpostavila:

- prednosti dvodimenzionalne sociometrične preizkušnje,
- vedenjske vzorce in značilnosti posameznih sociometričnih skupin (priljubljenih, zavrtnih, prezrtih, kontroverznih in povprečnih),
- izhodišča za vzgojno delovanje na področju dela s posameznikom in dela s skupino ter
- izpostavila vlogo učitelja v tem procesu.

Pomembno je tudi odzivanje učitelja do teh učencev. Učitelj lahko prispeva k zadovoljevanju potreb po sprejetosti in pripadnosti učencev. Zato je nujno potrebno izobraževanje oz. ozaveščanje učiteljev na tem področju. Za strokovne delavce smo oktobra organizirali predavanje Radovana Radetića, univ. dipl. soc., družinskega terapevta in mediatorja, ki nam je predstavil model strukturne analize socialnega vedenja, aprila pa nam je predstavil še konkretne

primere iz prakse. Mag. Jani Prgić, strokovnjak za šolsko in vrstniško mediacijo, trener NLP in NLP Coach, je izvedel predavanje za starše in strokovne delavce z naslovom Tanka črta odgovornosti.

V novembru smo izvedli sociometrično preizkušnjo, v kateri smo upoštevali samo pozitivni kriterij (od učencev smo pridobili le informacijo, s kom se radi družijo). Svetovalna delavka je pripravila zbirnik podatkov o socialni izključenosti učencev, ki vsebuje primerjavo med predvidenim in dejanskim stanjem.

Iz preglednice je bilo razvidno število učencev posameznega oddelka, število socialno izključenih učencev (SIU) po predvidevanju razrednika, število prepoznanih socialno izključenih in število ujemanj. Ob koncu leta, ko smo sociometrično preizkušnjo opravili s pozitivnim in negativnim kriterijem, smo dopolnili podatke, ki smo jih lahko primerjali s stanjem ob začetku šolskega leta.

Med šolskem letom smo znotraj ožje skupine izdelali enoten vprašalnik (podrobneje je opisan v prispevku Zupančič v tej številki revije), katerega namen je:

- ugotoviti sociometrični položaj posameznih učencev v razredu,
- pridobiti stališča učencev do priljubljenih in zavrženih sošolcev – razlogi za zavrženost, priljubljenost,
- pridobiti vpogled v vedenjske vzorce zavrženih učencev ter preveriti pojav nasilja v razredu in njihove oblike (fizično, verbalno),
- pridobiti občutek o razredni klimi in medsebojni povezanosti učencev,
- pridobiti vpogled v doživljanje prezrtih učencev ter preveriti ali imajo podporo v razredu,
- pridobiti vpogled v samokritičnost zavrženih učencev.

S svetovalno službo in učitelji smo podrobneje pregledali posamezne interpretacije sociometričnih preizkušenj ter se osredotočili na njihovo vsebino. Ugotovili smo, da učitelji ugotovitve interpretirajo zelo različno, zaradi česar jih je

Preglednica 1

Razred	Število otrok	Predvideni SIU (anketa)	SIU glede na sociogram (november)	Ujemanje	SIU glede na sociogram (maj) zavrženi prezrti

bilo težko primerjati med seboj. Tudi učitelji so izrazili željo, da bi dobili podrobnejša navodila za izdelavo in interpretacijo. Čudilo jih je, da je bilo v posameznem razredu veliko socialno izključenih učencev, zato so se spraševali o zanesljivosti metode.

Marca smo organizirali novo pedagoško konferenco, kjer smo predstavili nove teme.

- Primerljivost rezultatov z znanimi raziskavami iz tega področja (ugotovitev, da je tudi v drugih raziskavah podoben odstotek učencev znotraj posameznih sociometričnih skupin)
- Cilji vzgojnega delovanja in preverjanja sociometričnih skupin
- Predstavitev vprašalnika za sociometrično preizkušnjo (za razredno in predmetno stopnjo)
- Navodila za interpretacijo vprašalnika
- Predlogi za vzpostavljanje aktivnosti za uspešnejše vključevanje socialno izključenih učencev (predstavitev razrednikove ure, kotiček v knjižnici z gradivom s tega področja)

Učiteljem smo podali navodila o tem, katere vsebine naj zajema interpretacija sociometrične preizkušnje.

1. PREDSTAVITEV ODDELKA

- Število vseh učencev v oddelku, število deklic in dečkov.
- Splošen vtis o celotnem oddelku in razredni klimi. Pri interpretaciji upoštevajo odgovore na vprašanja s skupnega vprašalnika.

2. SOCIOMETRIČNI POLOŽAJ UČENCEV

Število in imena priljubljenih, kontroverznih, prezrtih, povprečnih in zavrženih učencev. Ugotovitve vnesejo v priloženo preglednico.

Pri interpretaciji učitelj na temelju lastnih izkušenj opiše, kako sam vidi posameznega učenca v skupini, in s pomočjo vprašalnika interpretira, kako učenec ocenjuje svoj položaj (samoocena) ter kako ga vidijo sošolci (število pozitivnih in negativnih izbir, razlogi za izbire).

Pri **priljubljenih** učencih ocenimo, ali so pozitiven zgled v oddelku ali negativen ter kakšen je njihov vpliv na sošolce.

Pri **prezrtih** učencih upoštevamo, kako učenec ocenjuje svoje počutje v oddelku, ali se počuti osamljen in kako ocenjuje pripravljenost sošolcev, da mu pomagajo. Če se ne počuti osamljenega in ocenjuje, da ima v razredu podporo, ga ni treba uvrstiti v »rizično skupino«.

Pri **zavrjenih** nas zanimajo razlogi, zaradi katerih se sošolci ne marajo družiti z njimi. Preverimo, ali kot razlog navajajo nasilno vedenje, in identificiramo oblike nasilja, ki ga zavrjeni učenci izvajajo nad sošolci. V vprašalniku preverimo tudi, ali so zavrjeni učenci kritični do svojega vedenja in se zavedajo negativnega vpliva, ki ga imajo na svoje sošolce. Preverimo lahko tudi, ali se v skupini počutijo osamljene.

3. VZAJEMNE POVEZAVE

Pozitivne in negativne vzajemne povezave.

4. POVEZOVANJE PO SPOLU

Povezave med dečki in deklicami.

5. PRIMERJAVA

V interpretacijo vključimo še primerjavo s predhodno analizo sociometrične preizkušnje.

6. VZGOJNI NAČRT

V zaključnem delu analize učitelj izpostavi učence, katerih položaj ocenjuje kot rizičen in želi nanj vplivati. Načrtuje dejavnosti, s katerimi bi izboljšal socialno vključenost zavrjenih in prezrtih učencev. Navede, s katerimi metodami vzgojnega delovanja bi lahko vplival na spremembo posameznikovega vedenja in s katerimi proaktivnimi dejavnostmi bi lahko izboljšal razredno klimo. Pri tem se lahko posvetuje s svetovalno službo.

Tako je analiza sociometrične preizkušnje postala primerljiva z analizo preostalih oddelkov ter vsebuje vsebine, ki so učitelju lahko v pomoč pri spremljanju razredne klime ter načrtovanju aktivnosti za vzgojno delovanje na tem področju. Maja smo s posodobljenim vprašalnikom ponovno izvedli sociometrično preizkušnjo in dopolnili zbirnik podatkov o socialni izključenosti učencev.

V šolskem letu 2015/2016 smo se osredotočili na proaktivne dejavnosti, s katerimi učitelji vplivajo na izboljšanje položaja posameznikov, in v knjižnici uvedli kotiček z literaturo s tega področja.

Le zadovoljen in opolnomočen učitelj lahko vodi učenca k dobremu počutju, vključevanju in posledično k dobrim

učnim dosežkom. Mag. Jani Prgič je izvedel izobraževalno konferenco Drama na delovnem mestu, kjer je spregovoril o medsebojnih odnosih v kolektivu in profesionalnem razvoju učiteljev.

Učitelji so tudi v tem šolskem letu izvedli dve sociometrični preizkušnji, s katerima so ugotavljali socialni položaj učencev znotraj oddelka. Interpretirali smo ju po enotnih navodilih, zaradi česar so bili rezultati lažje primerljivi. Pri določanju aktivnosti za izboljšanje položaja posameznikov so razredniki upoštevali tudi ugotovitve, ki so jih pridobili z vprašalnikom (samoocena učenca, število izbir in zavrnitev ter razlogi za izbiro ali zavrnitev). Razredniki so ob ugotovitvah načrtovali in izvajali vzgojne dejavnosti za izboljšanje medsebojne povezanosti učencev ter vključevanje socialno izključenih učencev.

V izvajanje aktivnosti na tem področju se je vključila tudi svetovalna služba.

- Svetovalni delavki sta v okviru razrednikovih ur pripravili in izvedli delavnice o medsebojnih odnosih v oddelku: v 2. in 3. razredu (prijateljstvo) in v 5. in 6. razredu (razredna klima).
- V okviru izvajanja DSP so izvajalke (socialni pedagoginji in specialna pedagoginja) opravile individualno svetovanje – z učenci so se na podlagi *samoocene v vprašalniku* pogovorile o razredni klimi in počutju v razredu ter jih usmerjale k samovrednotenju, samopresoji ter ustreznim oblikam vedenja (spodbujanje prosocialnega vedenja, ugotavljanje omejujočih prepričanj, oblikovanje spodbudnih prepričanj).
- Aktiv pedagoginj je pripravil strategije za vključevanja učenca v skupino, ki smo jih vključili v posamezne individualizirane programe.

V šolskem letu 2016/2017 smo se osredotočili na naše odzive ob nezaželenem vedenju in v tem kontekstu uvedli spremembe na področju vzgojnega delovanja ob obravnavi kršitev šolskih pravil. Šolska svetovalna delavka je izvedla pedagoško konferenco, na kateri je predstavila razlike med kaznovanjem in vzgojnim ukrepanjem. Teoretične osnove so bile izhodišče za delavnico, v kateri je učiteljski zbor v skupinah izmenjal svoje predloge in primere dobre prakse za:

- učinkovite vzgojne ukrepe za posamezne kršitve šolskih pravil,
- vzgojne dejavnosti, ki jih izvedemo pred izrekom vzgojnega ukrepa

Pred izvedbo pedagoške konference so se izbrane učiteljice in svetovalna služba udeležile tudi Posveta o nasilju

in graditvi kulture nenasilja in dobre skupnosti, ki ga je organizira Zavod RS za šolstvo. Aktualne vsebine s tega področja so nam bile smernice za pripravo sprememb tudi na tem področju.

Na pedagoški konferenci smo se seznanili z ločevanjem konflikta od nasilja ter se osredotočili na ukrepanje ob težjih kršitvah, ki imajo elemente nasilja. V skladu s priporočili Zavoda RS za šolstvo (Protokol ob zaznavi in za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih) smo oblikovali navodila za ravnanje tudi za to področje in jih vključili v vzgojno delovanje šole.

Za strokovne delavce smo organizirali predavanje dr. Vilijema Ščuke »Nevroznanost učenja« ter dr. Dušana Rutarja »Ustvarjalnost in učenje«. V zadnjih letih kognitivna znanost in nevroznanost ponujata čedalje natančnejši vpogled v procese učenja oziroma v to, kaj jih omogoča ter pospešuje in kaj jih ovira. Pomembno spoznanje kognitivne znanosti je, da učinkovito učenje terja čas in postopnost ter da je povezano s čustvi, interesi in socialno interakcijo.« (Grah idr., 2017)

Kot je že bilo omenjeno, je za spremembo socialnega položaja izključenih učencev pomembno, da jih strokovni delavci ustrezno prepoznamo, saj jih lahko le tako primerno vključujemo. Sociometrično stanje oddelka bi morali poznati vsi učitelji, ki delajo z oddelkom, zato smo imena prezrtih in zavrženih otrok zbrali v skupni preglednici, v katero imajo vpogled tudi preostali strokovni delavci.

Ker je pri preprečevanju oziroma zmanjševanju socialne izključenosti učencev pomembna tudi ravnateljeva vloga, so bile na temelju instrumentarija za spremljanje učiteljevega dela v tem obdobju tudi ravnateljve hospitacije usmerjene v to aktivnost. Učiteljski zbor je bil o namenu hospitacij vnaprej obveščen.

Pri pouku neposredno ni bilo opaziti socialne izključenosti. Ugotovitev hospitacij je, da učitelji vzpostavljajo primerno

Ugotovitve hospitacij:

- Le peščica učiteljev je imela v pripravi predvideno diferenciacijo dela s socialno izključenimi učenci.
- Z različnimi oblikami in metodami dela si je večina učiteljev pridobila pozornost socialno izključenih učencev.
- V večini primerov ni bilo čutiti izoliranosti posameznega socialno izključenega učenca.
- Preostali učenci so se aktivno vključevali v delo s socialno izključenimi učenci.
- Neposrednih spodbud in pohval ni bilo zaznati oz. so bile izvedene diskretno, da se to ni opazilo.
- Večina socialno izključenih učencev se je odzivala na poučevanje in dosegla cilje tako kot preostali učenci.
- V večini primerov so bili socialno izključeni učenci pri pouku aktivni, dokaj samostojni in so sodelovali z drugimi.
- Posamezni socialno izključeni učenci so pokazali več aktivnosti pri izbirnem predmetu, kjer je bilo čutiti večjo pripravljenost in aktivnost za delo.

učno okolje tudi za te učence. Pri zavrženih učencih se je to kazalo kot moteča oblika vedenja za vrstnike, pri prezrtih pa kot težje vključevanje v socialno mrežo. Iz pogovorov z učitelji je razvidno, da se zavedajo socialne izključenosti posameznikov in da so na tem področju dovolj senzibilizirani. Socialno izključene učence so diskretno vključevali v delo.

Opisani organizacijski ukrepi so bili izhodišče za nadaljnje aktivnosti, ki so jih strokovni delavci izvajali na različnih ravneh vzgojno-izobraževalnega procesa. Nekaj od teh je predstavljeno v naslednjih dveh člankih svetovalne delavke in razredničarke.

VIRI IN LITERATURA

Bečaj, J. (2001). Razrednik in šolska kultura. *Sodobna pedagogika*, letn. 52, št. 1 (str. 32–44).

Hvalič Touzery. <http://www.inst-antontrstenjaka.si/gerontologija/slovar/1026.html> (dostopno 11. 1. 2018).

Grah, J. idr. (2017). V: *Vključujoča šola*. Priročnik za učitelje in druge strokovne delavce. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.